

Kanttekeningen bij het apostolische gedachtegoed¹

Het zijn fundamentele vragen: waarom leef je, wat is de zin ervan of welke zin kun je eraan geven, wat moet je doen om gelukkig te zijn en hoe moet je in situaties die zich voordoen handelen? Gelukkig hadden mensen die voor me hebben geleefd zich dat ook al afgevraagd en via mijn opvoeding en scholing kreeg ik al een grote lading kennis en wijsheid mee. Daarbij speelde het Apostolisch Genootschap direct en indirect een belangrijke rol. Maar de wereld verandert snel en opvattingen van vroeger gaan niet altijd meer op. Vroeger was God het uitgangspunt, maar wat betekent God vandaag? In dit artikel schets ik enkele overwegingen die ik heb bij het huidige apostolische gedachtegoed.

Rob Tijdeman²

1. Het containerbegrip God

Met God duiden apostolischen³ het mysterie aan dat ze leven in een onbegrijpelijke wereld, dat ze geboren worden en dood gaan, dat ze kunnen bewegen, denken, en zoveel meer, dat er medemensen zijn die in veel opzichten op hen lijken, dat ze het gevoel hebben onderdeel te zijn van iets groots dat niet te bevatten is, dat ze een innerlijke drang hebben om in harmonie met hun omgeving te leven. Door opvoeding en ervaringen in het leven leren ze dat mysterie een beetje kennen, maar het leven is te complex om de toekomst te kunnen voorzien. Naarmate de mens meer kennis en inzicht kreeg, werd zijn godsbeeld bijgesteld.

God is een begrip waar apostolischen tegenwoordig uiteenlopende beelden bij hebben.⁴ Dat is ongemakkelijk in de communicatie. Het roept bovendien zeer uiteenlopende emoties op. Welke emotie het oproept is een gevolg van het beeld dat men van God heeft. Dit is een reden om, als men het woord gebruikt, het zó in context te plaatsen dat de beoogde betekenis niet misverstaan wordt. Een alternatief is het woord God te vermijden. Maar dan moeten er andere termen gevonden worden voor de begrippen die nu met God aangeduid worden en wezenlijk zijn voor ons bestaan.

Dat het woord God zulke uiteenlopende betekenissen heeft, is verklaarbaar uit de geschiedenis. Bij het schrijven van de Bijbel hadden de mensen nog een in onze ogen zeer primitief beeld van het universum. Ze hadden geen idee van de enorme afstanden en tijdschaal waar je in het universum mee te maken hebt. Hun wereld was klein, een beperkt deel van het aardoppervlak. De zon draaide om de aarde en de afstanden in de hemel waren vergelijkbaar met die op aarde. Dit heelal op mensenmaat was geschapen door een God (of goden) die daarin regelmatig ingreep. Naarmate de wetenschap meer inzicht in alles verschaftte, verbreedde de betekenis van het woord God steeds meer, van een schepper van het gigantische universum tot een god in mensen.

---

¹ Bewerking van een inleiding gehouden tijdens de filosofische week 'God in Frankrijk' in het IDZO-huis in Saint-Nectaire van 21 tot 27 augustus 2016.

² Ik dank iedereen die op een van de vele vroegere versies van dit artikel hebben gereageerd. In het bijzonder de referenten. Daardoor is dit artikel toegankelijker geworden dan het aanvankelijk was.

³ Onder apostolischen versta ik leden van het Apostolisch Genootschap.

⁴ Zie ook Artikel 12-1 in de rubriek Verdieping 'Wij kennen geen dogma's':

http://www.vanoosbreestichting.nl/1210140/1393773/12.1_dialogo_reacties_we_kennen_geen_dogma_s.pdf

Ik zal in dit artikel vier begrippen god onderscheiden.

1. De persoonlijke god
2. De almachtige god
3. De scheppende god
4. De innerlijke god

De *persoonlijke god* is de god die zelf ingrijpt in de mensenwereld. Iemand die na de dood van een mens oordeelt (of laat oordelen) over hoe die mens geleefd heeft en daar consequenties aan verbindt. De god die tot Abraham, Jakob en Mozes sprak, die Jezus aanriep, die je helpt als je in nood bent. Enkele delen van Psalm 46 luiden:

*Bij God zijn we veilig.
Hij helpt ons als we in nood zijn.
We hoeven niet bang te zijn,
ook al beeft de aarde,
ook al vallen de bergen in zee.*

*Als God zijn stem laat horen
worden alle volken doodsbang.
Koninkrijken verdwijnen,
en de hele aarde beeft.
De machtige Heer helpt ons,
de god van Jakob beschermt ons.*

De *almachtige god* is de god uit Gezang 179 van de online Bijbel⁵:

*Rust mijn ziel, uw God is Koning,
Heel de wereld zijn gebied.
Alles wisselt op zijn wenken,
Maar Hij zelf verandert niet.*

De *scheppende god* is de god die aan het begin van de schepping staat zoals beeldend beschreven in Genesis 1 en 2, maar zich allengs uit de wereld heeft teruggetrokken.

*God keek naar alles wat hij gemaakt had en zag dat het heel mooi was.
Zo werden de hemel en aarde gemaakt, en alle prachtige dingen die erbij horen.*

De *innerlijke god* wordt mooi beschreven door ds. Carel ter Linden⁶:

God is het levensgeheim, een geestelijke werkelijkheid. De dragende kracht van deze wereld en van dit leven. De Kern ervan, het Essentiële. Die Kern heeft meerdere gestalten. Ik denk dan aan levenskracht en levensmoed, aan eerbied voor alle leven, aan trouw, liefde, zorg voor de individuele mens en voor volken in nood, betrachten van recht, bevrijding van onrecht, aan mededogen en vergeving. Aan verzoening tussen mensen. Aan de wil tot samenwerken met elkaar en met andere volken, aangewezen als we zijn op elkaar.

Nog pregnanter staat de innerlijke god beschreven in de Kerstwijding 2015:

*God is niet groter dan dat mensen de goddelijke kwaliteiten vormgeven. (...)
Zo erkennen we dat God hierbij afhankelijk is van de mens en wij afhankelijk zijn van God.⁷*

Het zijn voor mij belangrijke begrippen, maar wel essentieel verschillend. De ene god is een god die alles op zijn wenken doet veranderen, maar zelf niet verandert. De andere god is er een die van mensen afhankelijk is, die het volgens Ety

---

⁵ <http://www.online-bijbel.nl/gezang/179/>

⁶ Carel ter Linden, *Wat doe ik hier in GODSNAAM, een zoektocht*, De Arbeiderspers, 2013, p. 176.

⁷ Kerstwijding 2015, *Openstaan voor het moment*, Apostolisch Genootschap, 2015, blz. 23.

Hillesum⁸ ook in mensen kan begeven, 'een god die ons niet kan helpen, maar die wij moeten helpen'. Een kwetsbare god dus. Ik vind dat je voor deze begrippen verschillende termen moeten gebruiken om geen verwarring op te roepen.

De wereld is heftig in beweging. Sommige vertrouwde zekerheden (godsdiensten, banen, pensioenen, enz.) verdwijnen en er is behoefte aan nieuwe. In dit artikel werk ik mijn visie op sommige begrippen uit en poog ik enkele aanzetten te geven voor een visie die bij deze tijd past en nieuw houvast geeft. Maar eerst een intermezzo om aan te geven hoe ik de mens zie en dit artikel gelezen moet worden.

2. Lichaam en geest

In de Griekse oudheid werd gedacht dat de ziel na de dood het lichaam verlaat en onafhankelijk van het lichaam blijft voortbestaan. Bij filosofen als Spinoza en Kierkegaard vind je de gedachte dat lichaam en ziel tegenhangers zijn die samen een verbond aangaan in een mens. Het maakt de gedachte aan een hiernamaals gemakkelijker, want de ziel is ongrijpbaar en zou dus los van het lichaam kunnen voortbestaan.

Voor mij is de geest een vereenvoudigde weerspiegeling van de realiteit. Het is belangrijk zich te realiseren dat de werkelijkheid voor een mens te ingewikkeld is om te bevatten en dat we werken met wat wiskundigen *modellen* noemen⁹. Zo is de zon voor de meeste mensen een gele cirkelschijf, de aarde een bol, en iemands inwendige een tekening met 'hart', 'long', 'maag', 'nieren', enz. Zo nodig verfijnen we het model. De persoon die op het eerste gezicht een brildrager met zwart haar is, wordt bij nadere kennismaking een onderwijzer die in Groningen geboren is, getrouwd is en twee kinderen heeft. Natuurlijk is die mens veel meer dan dat, maar voor het moment is dit model voldoende om met de situatie om te kunnen gaan.

Dat we in modellen denken geldt niet alleen voor concrete zaken, maar ook voor abstracties, al is het model dan vaak vager. Bij woorden als Europese Unie, stank, leven, ziekte, geluid en groei hebben we een associatie die niet scherp omschreven is en zeker ook niet het hele begrip overdekt. Toch volstaat het in het dagelijks leven om deze modellen te gebruiken. Woorden zijn eigenlijk zelf al modellen. Het woordbeeld verschilt per mens. Een arts zal bij het woord 'ziekte' een andere associatie hebben dan iemand die nog nooit ernstig ziek geweest is. Anderzijds is het werken met modellen onze redding. Het helpt ons om bijvoorbeeld veilig thuis te komen. We weten dat een auto die we passeren een vervoermiddel is dat meer dan 100 kilometer per uur kan rijden en niet erg wendbaar is. We weten vermoedelijk niet hoeveel versnellingen de auto heeft en welke kleur de stoelen hebben. Die bepalen ook de auto wel en zijn wellicht voor de bezitter belangrijk, maar voor ons als passerende automobilist is dat overbodige informatie die het alleen maar ingewikkelder zou maken om te beslissen of we die auto kunnen passeren. Het gaat erom een model van een rijdende auto te hebben dat de voor ons relevante eigenschappen heeft. Ondanks de suggestie die we hebben dat we de werkelijkheid waarnemen, werken we met vereenvoudigde beelden. (Zie Bijlage 1.)

Vergelijk het menselijk lichaam met een cd-speler en de muziek die deze maakt met de geest. De muziek op de cd is een weerspiegeling van echte muziek in de vorm van nullen en enen. Die cd kun je nog afspelen en horen, als het orkest niet meer aanwezig is. Het is een zeer goede benadering van de echte muziek. Als de cd en cd-speler kapot zijn, dan is de muziek er niet meer. Die muziek was alleen mogelijk dankzij de functionele constructie van cd en cd-speler. De muziek kun je niet

---

⁸ Het verstoorde leven, Dagboek van Etty Hillesum, 1941-1943, De Haan, Haarlem, 1981, blz. 131 (zondagochtendgebed op 12 juli 1942).

⁹ In Bijlagen 1 en 2 worden enkele wiskundige modellen genoemd die onder sommige ideeën liggen die in dit artikel worden behandeld.

vatten. Die is niet ergens naar toegegaan, toen de cd kapot ging. De muziek bestond bij de gratie van de cd en de cd-speler. Zo bestaat de geest ook bij de gratie van een functionerend mensenlichaam. Het lichaam is meer dan de som van de delen, op voorwaarde dat die delen samenvoegen tot een functionerend geheel.

Overigens is het model van een cd-speler voor de menselijke geest natuurlijk slecht. Een cd-speler reproduceert alleen, de menselijke geest kan ook creëren. Een beter model voor de geest is een computer die zelf nieuwe composities kan maken en deze laat horen. Als je die computer demonteert, is daar alle gecomponeerde muziek verdwenen. Het is wel mogelijk dat de door de computer gecomponeerde muziek op een cd is opgenomen en zo nog te beluisteren is. Zo is het mogelijk dat een door mij geschreven artikel na mijn dood nog gelezen wordt en effect heeft. Overigens is de muziek die door een computer gecomponeerd wordt beperkt door de wijze waarop de computer geprogrammeerd is. Zo is ook de geest van een mens beperkt door de wijze waarop hij gevormd is.

Ik schets het bovenstaande model om te illustreren hoe ik denk dat onze hersenen werken en waarom ik niet geloof in een voortbestaan van de geest of ziel na de dood. De geest is de bonus als alle lichaamsdelen zich op een goede manier hebben samengevoegd en ontwikkeld. Dat ik niet in een persoonlijk voortbestaan na mijn dood geloof, houdt in dat ik de zin van mijn bestaan moet zoeken in mijn leven zelf.

De werkelijkheid gaat het bevattingsvermogen van een mens te buiten.¹⁰ Natuurlijk kennen we de wereld niet alleen via de ratio, maar ook met onze intuïtie en ons gevoel. Dat vermogen bezit de mens in tegenstelling tot een computer. In de liedteksten van het Apostolisch Genootschap werd het bewuste verheerlijkt: 'Bewust van levenszin en taak', 'Bewust van levenszin en roeping'. Onbewust leven werd niet erg gewaardeerd. Ap Dijksterhuis heeft het opgenomen voor het onbewuste.¹¹ Ik onderschrijf zijn pleidooi voor het belang van het onbewuste. Denk alleen maar aan wat muziek in de eredienst teweeg brengt en wat rituelen kunnen betekenen. De functie van het onbewuste in het geloof wordt vaak onderschat. Het is ook verkeerd, vind ik, om die twee tegenover elkaar te stellen. Ik denk dat ze voortdurend met elkaar in contact staan en dat bij elke gedachte, zelfs een logische redenering, voortdurend een gevoel meespeelt dat zegt of iets klopt of niet. Experimenten wijzen uit dat beslissingen uiteindelijk niet genomen worden in het deel van de hersenen waar het verstand, de rede, gesitueerd is. Dat betekent nog niet dat de rede geen invloed op keuzes heeft. Een goede combinatie van verstand en gevoel heeft toegevoegde waarde. Het geheel is meer dan de som der delen.

In dit artikel werk ik met modellen, typeringen, beelden van de werkelijkheid, zonder de illusie te hebben de werkelijkheid zelf te (kunnen) beschrijven.

3. De persoonlijke God

Het is onvoorstelbaar wat de mens aan technische middelen heeft geschapen en nog scheidt. De samenleving zelf is zo complex geworden dat regeringsleiders nauwelijks weten hoe ze ermee om moeten gaan. Ook zelf zitten we soms met de handen in het haar (of op het kale hoofd) hoe we in een bepaalde situatie moeten handelen. Toch blijkt de mens voor veel situaties een werkbare oplossing te vinden en een grote vindrijkheid te bezitten om zijn dromen te realiseren. In die zin bezit de mens eenzelfde creatief vermogen als de scheppende God. Je kunt begrijpen dat mensen vroeger dachten dat God de mens naar zijn gelijkenis geschapen heeft. Je herkent dezelfde scheppingsdrang als in de natuur. In feite is het natuurlijk omgekeerd, is de mens een natuurproduct en heeft de mens de persoonlijke God naar zijn evenbeeld geschapen.

---

¹⁰ Zie Bijlage 1.

¹¹ Ap Dijksterhuis, Het slimme onbewuste, Denken met gevoel, Uitg. Bert Bakker, 2007, blz. 24.

Het is een uitgangspunt in de wetenschap dat je zo min mogelijk vooronderstellingen moet maken om een theorie te vormen. Er is geen enkel wetenschappelijk bewijs voor het bestaan van een persoonlijke god of voor een voortbestaan van de ziel na de dood. Zonder te kunnen bewijzen dat dit juist is, ga ik er daarom vanuit dat er geen persoonlijke god is en dat mijn ziel ophoudt te bestaan met mijn dood. Ik heb die aannamen niet nodig om een boeiend en voor mij betekenisvol leven te hebben. Toch ontkom ik er niet aan om zaken die ik niet kan bewijzen aan te nemen. Zo geloof ik bijvoorbeeld dat de mens keuzevrijheid heeft en dat hij met zijn verstand zijn gedrag kan beïnvloeden.¹² Andere vooronderstellingen zullen uit het vervolg wel blijken.

Ik kan me heel goed voorstellen dat, toen mensen vroeger onder erbarmelijke omstandigheden leefden, ze een geloof in een hemel na de dood nodig hadden om moed te houden om door te gaan en te overleven. Dat geldt op het ogenblik helaas nog steeds in sommige delen van de wereld. Maar hier in West-Europa leven we in zulke comfortabele omstandigheden dat het leven zelf al voldoende bevrediging kan geven om het zonder een geloof in een hiernamaals te stellen. Dat is volgens mij de belangrijkste oorzaak van de ontkerkelijking in ons deel van de wereld. Ik zal het dus verder niet over de persoonlijke God hebben.

4. De almachtige God¹³

Met de almachtige God, of kortweg de Almacht, bedoel ik niet een God die alles kan. Bekend is dat dit niet kan bestaan: God kan niet een steen optillen die hij zelf niet kan maken. Met Almacht bedoel ik wat ook wel wordt aangeduid met Voorzienigheid Gods. Het is heel praktisch. De Almacht is de oorzaak van al die zaken die zo vanzelfsprekend zijn dat we vergeten er over te praten. Dat vanavond de zon onder gaat en morgen op tijd weer opkomt, dat het herfst wordt, en later winter, lente en zomer, dat er straks eten zal zijn waar ik weer energie van krijg, dat er vandaag weer kinderen geboren worden, dat als ik iets loslaat het naar beneden valt, dat ik nog kan lopen en dat ik zal sterven. Door de Almacht wordt bepaald welke keuzes ik heb en welke consequenties die zullen hebben. Als dat soort zekerheden er niet was in ons leven, zouden we geen normaal leven kunnen leiden.

De Deense filosoof Kierkegaard heeft zich erover verbaasd dat mensen vaak de hand van God zien in gebeurtenissen die tegen de natuurwetten ingaan. Ze spreken dan over een godswonder. Hij zag God juist niet in het bestaan van zulke godswonderen, maar in de werking van natuur- en levenswetten. Het bestaan van de natuurlijke regels geeft houvast in ons leven. Veel is mogelijk, maar er zijn altijd beperkingen. De almachtige God kennen betekent dus de mogelijkheden in het leven kennen.

Almacht als godsbegrip lost een probleem op waar velen na de Tweede Wereldoorlog mee geworsteld hebben: Hoe is het mogelijk dat God de gruwelijkheden van de holocaust toestaat? Het is duidelijk dat de Almacht niet verantwoordelijk gehouden kan worden voor oorlogen. Oorlogen zijn immers het gevolg van keuzes die mensen maken. Ze hadden ook anders kunnen kiezen.

Ik vind Almacht (of wat er achter al die mogelijkheden en beperkingen zit) een belangrijk begrip, ook om religie met wetenschap te verbinden. Op zich is het leven zinloos. Alles is eindig. Alles wat we maken vergaat. Niet alleen ons eigen leven is eindig, ook het bestaan van de mensheid en zelfs van onze aarde en zon. Het

---

¹² Ik schrijf hier bewust niet 'vrije wil'. De wil van een mens is niet vrij, maar wordt beperkt door zijn mogelijkheden, ervaringen en verwachtingen. Maar dat laat m.i. toch in veel situaties nog vrijheid om te kiezen over.

¹³ Zie Bijlage 2 voor de achtergrond van deze beschrijving.

betreft een tijdschaal waar ik geen gevoel voor heb. Ik beperk me tot de eeuwigheid, wat voor mij iets anders is dan oneindigheid. Eeuwig is voor mij een ontwikkeling op de tijdschaal van eeuwen.

5. De scheppende God

Als over God wordt gesproken of geschreven, is het vaak in de betekenis van wat ik de scheppende God noem. Dit blijkt uit synoniemen als Bron van Zijn, Oerbron, Levensbron, Oorsprong van de oorsprong. In 2009 verscheen het boek *Alom Schepping* van Willem Hirs.¹⁴ Op blz. 102 van dit boek schrijft Lex van Westrenen:

“Apostel D. Riemers (vanaf 2001) noemt *schepping* in gemiddeld de helft van zijn Weekbrieven. De betekenissen betreffen afwisselend het evolutionaire proces in de voortgaande tijd, de actuele scheppingsverschijnselen in de natuur en de scheppende bezigheid van de mens in het bijzonder. Vanzelfsprekend komt het woord ook voor als aanduiding van de bijbelse scheppingsmythe.”

Schepping wordt veelal gebruikt in de betekenis van het geschapene, of van een activiteit in het verleden die tot het geschapene heeft geleid¹⁵. Het lijkt naar het verleden te verwijzen. Ik vind dit taalgebruik misleidend, omdat in veel godsdiensten de schepping als een eenmalige gebeurtenis in het verleden wordt gedacht. Voor mij is schepping een voortdurend proces, een werkzaamheid die tijdsafhankelijk is.

Verder vind ik dit godsbegrip onvolledig vanwege zijn eenzijdigheid. Scheppen verwijst naar opbouw. Opbouw kan niet oneindig lang doorgaan. Na opbouw komt, als het goed is, functioneren. Ook aan het functioneren komt een eind. Dan volgt het afbreken. Dat gebeurt in de natuur zó dat de elementen weer bruikbaar zijn voor een nieuwe schepping, een nieuwe opbouw. Ik vind deze hele procesgang de essentie van alles wat bestaat, in het bijzonder van wat leeft. Voor mij is God in dit hele proces werkzaam.

Zo lijkt het wellicht of alles cyclisch is. Daarmee gaan we voorbij aan een opmerkelijk verschijnsel waarop ik in mijn studententijd attent werd gemaakt toen ik het boek ‘Het Verschijnsel Mens’¹⁶ las. De creaties in de natuur worden steeds ingewikkelder: denk aan de ontwikkeling vanaf de oerknal, van kerndeeltjes naar atomen, naar moleculen, naar sterren en planeten, naar sterrenstelsels; denk aan de ontwikkeling van eencelligen naar microben, naar insecten, naar gewervelden, naar zoogdieren, naar mensen; van nomaden naar dorpen, naar steden, naar landen, naar landenunies zoals de Europese Unie, enz. Telkens zorgt het functioneel samenwerken van delen voor een geheel dat meer is dan de som der delen. Overigens is dat de ene kant van het verhaal. Het vervolg is, zoals eerder opgemerkt, dat als iets niet meer functioneert, het ontbonden wordt om zo weer tot bouwstenen te worden voor een volgend bouwwerk. Die opbouw in fasen is voor mij een wezenlijk deel van het evolutieproces.

Als ik (met uitzondering van het volgende hoofdstuk) het woord God gebruik, doe ik het als Almacht met als kenmerkende eigenschappen: scheppen, ontwikkelen, functioneren en opgaan in het geheel, waarbij in de loop van de eeuwen steeds grotere complexiteit ontwikkeld wordt. Dat is voor mij opgang Gods. Een synoniem voor God is (het) Eeuwige (ontwikkelingsproces).

---

¹⁴ W. Hirs, *Alom Schepping*, Het Apostolisch Genootschap, Baarn, 2009. Alternatief: http://www.vanoosbreestichting.nl/1210140/1393773/9.3_alom_schepping_tekst.pdf.

¹⁵ Zie Hirs, blz. 15.

¹⁶ P. Teilhard de Chardin, *Het verschijnsel mens*, Het Spectrum, Utrecht, 1e druk 1958.

6. De innerlijke God

Het is goed om, net als Berry Brand doet¹⁷, twee aspecten van de innerlijke God te onderscheiden. In de eerste plaats is God de scheppende macht die zich in alle verschijnselen in het universum openbaart en die hierboven beschreven is. Die manifesteert zich in de mens als Levensmacht die de mens alle mogelijkheden geeft waarover hij beschikt. Dat houdt ook beperkingen in. Soms staan we onmachtig tegenover wat het leven ons biedt. Gelukkig is er vaak reden tot dankbaarheid. Over het probleem wat te doen met het gevoel van dankbaarheid als je niet meer gelooft in een persoonlijke God heeft prof. Paul van Tongeren kort geleden een boek geschreven.¹⁸ Leszek Kolakowski schrijft in zijn boek over Bergson¹⁹ over deze 'godsgeschenken':

“Door eindeloze vertakkingen en worstelingen met de weerstand biedende materie, produceert de oorspronkelijke energie steeds hogere variaties van het instinct en het verstand. Alle soorten en alle individuele organismen hebben iets van deze oorspronkelijke aandrift bewaard en onbewust werken ze alle in haar dienst.”

Bergson noemde dit in 1907 *élan vital* of wel levensdrang. Het is nauw verwant met wat Spinoza *conatus* noemt, de neiging van alles wat bestaat om te streven naar voortbestaan²⁰. Hoewel ieder die zich gelukkig voelt, dit zal herkennen, is het moeilijk te verenigen met de 1500 zelfdodingen die jaarlijks in Nederland plaatsvinden, en met de zelfmoordterroristen die anderen in hun ondergang meesleuren. Met het toevoegen van afbreken als iets niet meer functioneert, worden deze verschijnselen begrijpelijker. Het komt vaak voor dat iemand die voor zichzelf geen goed leven meer voorziet, wenst te sterven. Als iemand aspecten van de samenleving is gaan haten, zal hij de neiging krijgen deze te vernietigen. Het gaat hier om uitzonderingen. Algemeen gesproken ziet men in de mens de behoefte om te blijven leven en de soort in stand te houden.

Naast de levensdrang heeft de mens namelijk ook het vermogen gekregen om te kiezen. En zo komen we bij een tweede aspect van de innerlijke God: Hoe gebruikt de mens zijn keuzevrijheid om die levensdrang te uiten. Apostel L. Slok lanceerde het 'God-als-mens evangelie'. In een landelijke samenkomst in stadion De Goffert in Nijmegen in 1949 maakte het motto 'Wij zijn er voor God' diepe indruk²¹. De apostel bedoelde met deze uitspraak dat mensen, in de eerste plaats apostolischen, God als liefdemacht in hun leven zouden moeten tonen. Daarover schreef apostel L. Slok in het boek 'De zegen van de twijfel'²²:

(...) ik geloof in de absoluut regerende, behoudende Macht der Liefde, waaraan echter de mens wél of niét voldoende een 'handreiking' kan doen. Die 'handreiking' bewust en spontaan te doen, of te doen plaatsvinden van anderen, is dé Arbeid-Gods (...).

Over de Arbeid-Gods of het Werk Gods staat elders in hetzelfde boek²³:

“Met de term 'het Apostolische Werk' bedoelen wij nu: *de eeuwenlange worsteling, vanaf de eerste denkende mens, om de onbegrijpelijke Levensalmacht God naderbij te brengen tot een warm-menselijke beleefbare Liefdesalmacht.*”

---

¹⁷ B. Brand, p. 380.

¹⁸ P. Van Tongeren, Dankbaar, Denken over danken na de dood van God, Klement, Kampen, 2015.

¹⁹ L. Kolakowski, *Bergson, Een inleiding in zijn werk*, Klement, Kampen, 2003, p. 80.

²⁰ Hans Werner, *Vrijheid bij Spinoza*, Bachelorscriptie Vrije Universiteit Amsterdam, http://www.vanoosbreestichting.nl/1210140/1393773/16-2_Werner.pdf

²¹ B. Brand, *Nieuw licht op oude wegen*, Van Oosbreestichting, Eburon, Delft, 2013, p.349.

²² *De zegen van de twijfel*, Het Apostolisch Genootschap, Baarn, 1976, p. 179.

²³ *De zegen van de twijfel*, p. 16.

De innerlijke God wordt op een verwante manier door ds. Carel ter Linden onder woorden gebracht²⁴:

“De enige God ‘die ik overhoud’, de enige werkelijkheid waarvoor ik met de bijbel het woord ‘God’ zou willen gebruiken, is die stem die meteen al in de eerste hoofdstukken ervan doordringend klinkt: “Waar is Abel, je broeder?” (...) Niet dat deze God – ik blijf nu binnen het verhaal – niet zou weten waar Abel zich ophield. (...) Maar het is, wil het verhaal zeggen, de mens zelf die tevoorschijn zal moeten komen en de verantwoordelijkheid voor zijn leven op zich zal moeten nemen.”

In het citaat van Carel ter Linden dat in de inleiding staat is een ruimere omschrijving van het Werk Gods gegeven dan alleen de Liefdesalmacht: “levenskracht en levensmoed, eerbied voor alle leven, trouw, liefde, zorg voor de individuele mens en voor volken in nood, betrachten van recht, bevrijding van onrecht, mededogen en vergeving, verzoening tussen mensen, de wil tot samenwerken met elkaar en met andere volken, aangewezen als we zijn op elkaar.”

Ik gebruik zelf het woord God niet voor die innerlijke stem. Dat maakt God voor mij te kwetsbaar, want die stem laat het wel eens afweten. Ik zou de innerlijke God bijvoorbeeld met Gods Geest willen aanduiden. Daarmee verwijs ik naar de drie-eenheid Vader - Zoon (Jezus) - Heilige Geest in de christelijke kerk. Voor mij is God de Almacht, de hele mensheid zou je zijn zoon kunnen noemen, immers een van de kinderen van de Almacht. Het leven is uitzichtloos en doelloos als er niet nog iets bij komt: Levensdrang, bezieling, de Heilige Geest, Gods Geest.

Ik zou ‘Gods Geest’ wel volledig willen maken door er aan toe te voegen dat als iets niet meer functioneert en geen toekomst heeft, het op een verantwoorde wijze wordt afgebroken. Dat is ook een opdracht aan mensen, bijvoorbeeld bij het beëindigen van een taak, een scheiding of sterven. Niet alles hoeft zo lang mogelijk in de lucht gehouden te worden, maar de opdracht is wel om verantwoord en wijs bezig te zijn en niet meer af te breken dan nodig is om weer bruikbaar te zijn. Eigenlijk gaat het niet om afbreken, maar om afbouwen, dus met behoud van waardevolle elementen. Daarom zou ik, om in de geloofstaal van ETTY HILLESUM te blijven, niet willen zeggen dat God het in mij begeeft als ik geen levenskracht meer voel, maar dat God aangeeft dat het wellicht tijd is om mijn lichaam af te breken om de onderdelen weer voor andere doeleinden te gebruiken.

Het vraagt wijsheid om te weten of je in een bepaalde situatie beter kunt doorgaan of beter afbouwen. Het gaat dan om een visie op langere termijn. Bij levenskunst hoort dit inzicht. Dan rek je het leven niet zo lang mogelijk. Dan kun je spreken over op een verantwoordelijke wijze scheiden. Dan erken je de pijn die het samenvoegen van kerkgemeenten teweeg brengt en doe je dat samenvoegen alleen als je de betrokkenen duidelijk kunt maken waarom dit nodig is.

In de liederen van het Apostolisch Genootschap komt het religieuze aspect binnen het genootschap sterk naar voren. Voor de ontwikkeling van het voorkomen van God in liedteksten verwijs ik naar Bijlage 3. Het wordt daaruit duidelijk dat het gebruik van het woord(deel) god de laatste tijd in de liedteksten sterk vermindert. Het gevaar is dat fundamentele begrippen zoals ik die hierboven geschetst heb daardoor ook niet meer besproken worden en alles oppervlakkig wordt. Voor mij zijn de fundamenten van ons geloof essentieel. Belangrijk vind ik dat de betekenis van gebruikte termen helder is en dat de woordenschat groot genoeg is om uit te drukken wat je wilt communiceren. Dit geldt des te sterker als het Apostolisch Genootschap met zijn gedachtegoed naar buiten treedt.

7. Zwaartekracht en liefde

In het heelal zie je overal de ontwikkeling van ontstaan, groei, volgroeid zijn en functioneren, afbraak. Dat geldt voor levende wezens, maar ook zoals we nu weten,

---

²⁴ Carel ter Linden, *Wat doe ik hier in GODSNAAM, een zoektocht*, De Arbeiderspers, 2013, p. 89.

voor sterren. Mensen zijn samengesteld uit sterrenstof, stof van vergane sterren. De natuur is het toonbeeld van recycling. Alles wat niet meer functioneert wordt afgebroken in kleinere delen die weer gebruikt kunnen worden voor nieuwe organismen e.d. Niets gaat helemaal verloren volgens de behoudswetten. Alles is gebonden aan natuurwetten.

Het bijzondere is dat er voortdurend ingenieuze organismen en organen worden geschapen waarbij de som meer is dan de samenstellende delen. Soms worden moleculen zo samengesteld dat het kan zwemmen en noemen we het een vis. Soms echter worden de moleculen zo samengesteld dat ze door de lucht kunnen vliegen en spreken we van een vogel. Eens ontstond een organisme dat leerde denken en spreken, de mens.

De natuurwetenschappen (natuurkunde, sterrenkunde, scheikunde, biologie, geologie, geofysica, farmacie, geneeskunde, enz.) trachten de onderliggende structuren van kernfusie, chemische reacties, voortplanting, sedimentatie, erosie en dergelijke te achterhalen. In de techniek worden deze inzichten gebruikt om gebruiksvoorwerpen voor de mens te ontwikkelen en maken. In de achterliggende tweehonderd en vijftig jaar is er een duizelingwekkende vooruitgang geboekt en is het aanzien van het aardoppervlak totaal veranderd.

Wanneer delen zich voegen tot een groter geheel, dan spelen aantrekkingskrachten en afstotingskrachten een essentiële rol. Zo stoten gelijke magnetische polen elkaar af en trekken tegengestelde polen elkaar aan. De wellicht voor ons belangrijkste kracht is de zwaartekracht. Deze zorgt ervoor dat de aarde in een ellipsbaan om de zon blijft draaien en dat wij niet van de aarde afwaaien, maar met onze voeten op de grond blijven staan. Toch zouden we niet bestaan als er alleen zwaartekracht was. De aarde zou tot minder dan een voetbal ineens schrompelen. Andere krachten zijn evenzeer nodig om leven mogelijk te maken.

In de maatschappij zien we dat mensen in een groep samenwerken om zo voor de leden van de groep een verbetering te bewerkstelligen. Denk aan een natie of een gemeenschap. De sociale wetenschappen (psychologie, psychiatrie, sociologie, economie, enz.) proberen daar vat op te krijgen, maar dit blijkt in veel opzichten nog gecompliceerder dan het geval is bij de natuurwetenschappen. Heel veel beslissingen van mensen worden genomen op basis van intuïtie. Geleidelijk krijgt de mens meer vat op de sociale mechanismen en worden de verbanden groter en complexer. Het samenwerkingsverband omspannt tegenwoordig vrijwel de hele mensheid, we spreken wel van *global village*. Om dit proces goed te laten verlopen wordt heel wat levenskunst gevraagd.

Ook hier zijn er aantrekkingskrachten tussen mensen (liefde, vriendschap, respect e.d.) en afstotingskrachten (afgunst, angst, haat, e.d.). Ook hier is er een aantrekkingskracht, liefde, die voor ons het belangrijkste is. Maar er zou geen samenleven mogelijk zijn als er alleen liefde was. Alle bestaande aantrekkings- en afstotingskrachten hebben een rol in het geheel.

Ik denk dat het Apostolisch Genootschap terecht veel nadruk legt op de liefde, maar ten onrechte deze te veel isoleert en als het goede plaatst tegenover het slechte²⁵. Het gaat bij levenskunst om het samenspel van alle krachten. Liefde is middel, geen doel. Als het doel is om organisch samen te werken en daardoor voor alle betrokkenen meerwaarde te creëren, dan is liefde daarvoor een noodzakelijke voorwaarde, maar niet voldoende. Levenskunst is veel breder dan alleen liefde en vereist een goede hantering van alle beschikbare middelen. 'Goed' of 'slecht' krijgt vanuit dat doel betekenis. Hier kun je voor 'doel' ook 'ideaal' lezen.

---

²⁵ Voor de ontwikkeling van het woord 'liefde' in de liedteksten, zie Bijlage 3.

8. Verwachting en verantwoording

Iemands verwachting is ook een beeld, een vereenvoudiging van een mogelijke werkelijkheid. Soms is het wat vaag, soms wat meer uitgetekend. Het belang van gewekte verwachtingen voor de wijze waarop iets beleefd en gewaardeerd wordt, wordt vaak onderschat. Het volgende oosterse verhaaltje illustreert dit fraai.

Een man komt zijn beklag doen bij een Zen-meester: 'Ik heb echt hulp nodig of ik word gek. We leven in één kamer: mijn vrouw, mijn kinderen en mijn schoonouders. We zijn enorm gespannen en hebben voortdurend ruzie. De kamer is een hel.'

'Beloof je om alles te doen wat ik zeg?' antwoordt de Zen-meester ernstig.

'Jazeker, ik zal echt doen wat je zegt', antwoordde de man wanhopig.

'Heel goed', zei de Zen-meester.

'Hoeveel dieren heb je?'

'Een koe, een geit en zes kippen.'

'Neem ze allemaal in de kleine ruimte waarin jullie leven. Kom dan terug na één week.'

De leerling was geschrokken. Maar ja, hij had beloofd te gehoorzamen. Dus nam hij de dieren in huis. Een week later ging hij terug naar de Zen-meester. De man klaagde. 'Ik ben een nerveus wrak. Het vuil, de stank, we zijn allemaal op de rand van waanzin.'

'Ga terug', zei de Zen-meester, 'en zet de dieren buiten.'

De man rende de hele weg naar huis en deed met plezier wat de Zen-meester gezegd had.

De volgende dag ging hij terug naar de Zen-meester. Zijn ogen fonkelden van blijdschap. 'Hoe fijn is het leven. De dieren zijn de deur uit. Het huis is een paradijs. Zo stil, zo schoon en zo ruim...'

Ons geluk wordt niet alleen bepaald door wat er gebeurt, maar ook hoe het zich verhoudt tot de verwachtingen die we hadden. Dat maakt het verhaal van de Zen-meester duidelijk, al ben ik bang dat nog een week later de blijdschap van de klagende man weer is verdwenen. Dan zijn z'n verwachtingen weer bijgesteld.

Elke godsdienst schetst een verwachting die het aantrekkelijk moet maken om tot die godsdienst toe te treden en deze te blijven belijden. Slaagt het daar niet in, dan verdwijnen zijn leden. Traditionele christelijke godsdiensten beschouwen de Bijbel als heilige, door God gegeven houvast. Zij claimen dat belijdend lidmaatschap de kans op een plaatsje in de hemel na overlijden aanzienlijk vergroot. Het geniale daarvan is dat dit niet verifieerbaar is. Niemand kan bewijzen of er een vorm van geestelijk voortbestaan na de dood is. Joden en moslims hebben hun heilige boeken en claimen eveneens dat leven volgens de regels uit die boeken, door God geschreven of gedicteerd, voor de gelovige Gods heil zal brengen.

In het Apostolisch Genootschap is zo'n onaantastbare tekst als uitgangspunt losgelaten. De Bijbel wordt beschouwd als een boek waarin levenservaringen zijn opgetekend en in die tijd verworven wijsheden gevonden kunnen worden, maar de waarde schuilt in de teksten zelf en niet in het feit dat het in de Bijbel staat. Het gaat in het apostolisch gedachtegoed om levenskunst.

Wat mag je verwachten als meerwaarde van apostolisch zijn? De verwachtingen zullen dus op het leven betrekking moeten hebben en waargemaakt moeten worden. De persoonlijke vrijheid om het apostolisch zijn in te vullen is allengs groter geworden en dit is breed gewaardeerd. Het heeft echter als nadeel dat het steeds onduidelijker wordt wat je nog van een lidmaat, van iemand met een aanwijzing tot geestelijk verzorger, van een voorganger mag verwachten. Ik mis de duidelijkheid daarover. Als de verwachtingen over de meerwaarde niet helder zijn, zullen ze gebaseerd worden op ervaringen uit het verleden. In het verleden is uit liefde voor het apostolische Werk ontzaglijk veel opgebracht, financieel, maar ook in

tijdsbesteding. De aandacht was veelal naar binnen gericht zodat broeders, zusters en jeugd veel aandacht kregen.

In deze tijd is dit door maatschappelijke veranderingen en anders gestelde prioriteiten aanzienlijk gewijzigd. Als je met de verwachtingen uit het verleden ziet dat pas geconfirmeerden niet meer aan gemeenschapsactiviteiten deelnemen, als geestelijke verzorgers de bijbehorende vaardigheden missen, maandenlang niet de eredienst bezoeken en nauwelijks pastorale aandacht geven, als het vijf weken duurt voordat voorgangers tijd hebben om iemand die om een gesprek vraagt te woord te staan, als leidinggevenden zaken toezeggen en niet nakomen, dan zijn er vele teleurstellingen, want dat strookt niet met de verwachtingen. Niettemin zijn er nog vele geestelijke verzorgers en jeugdverzorgers die zich ook tegenwoordig zeer inspanssen om hun taken te vervullen.

Ik denk dat het apostolische gedachtegoed en de apostolische cultuur ook in deze tijd meerwaarde heeft, ook voor jongere generaties, maar dat we er nog niet voldoende in geslaagd zijn om deze expliciet te formuleren. Het lijkt me urgent die meerwaarde uit te drukken en de verwachtingen bij te stellen.

9. Duurzaamheid

Steeds meer dringt het tot de mensen door dat ze hun levenswijze zullen moeten veranderen. Opwarming van de aarde, vermindering van de ozonlaag, opraken van fossiele brandstoffen en andere waardevolle grondstoffen, opbergen van kernafval, plasticsoep in de oceaan die leidt tot plastic-microdeeltjes in de voedselketen, stijging van de zeespiegel, het zijn allemaal ontwikkelingen die het voortbestaan van de mensheid bedreigen. Waarom zou je je druk maken over zaken die pas na je dood tot grote problemen zullen leiden? Maar Darwin stelde al: De mensheid zal pogen zich als soort te handhaven. Sterker, we wensen voor ons nageslacht een leven dat tenminste zo mooi en goed is als ons eigen leven. Dus is het belangrijk dat we minder fossiele brandstoffen gebruiken, minder kooldioxide en andere schadelijke stoffen in het milieu achterlaten, ons afval recyclen, middelen bedenken om de oceaan weer vrij te maken van plastic, enz. Er zullen aanzienlijke inspanningen geleverd moeten worden om grote rampen voor de mensheid in de toekomst te vermijden.

Voor een duurzame samenleving is echter meer nodig dan een natuur die niet uitgeput wordt. Op veel plekken in de wereld wordt oorlog gevoerd. Regelmatig vinden moordpartijen plaats. Verschillen tussen rijk en arm worden steeds groter. Spanningen tussen volken nemen toe. Sommige mensen hebben zo'n erbarmelijk slecht leven dat het ze niet meer kan schelen wat de gevolgen van hun daden zijn. Als ze anderen zien die het wel goed hebben en gerespecteerd worden, willen ze hun wraakgevoelens met zo groot mogelijk effect uitleven. En door de sociale media ziet men steeds meer van wat er elders op de wereld gebeurt en soms dus ook hoe men zelf onderdrukt wordt, terwijl men het elders veel beter heeft.

Uitbarstingen van geweld helemaal voorkomen kunnen we niet. Er zullen altijd mensen zijn die doorgedraaid raken en tot vreselijke daden komen. Maar heel vaak zijn er duidelijk aanwijsbare oorzaken voor zulk gedrag die niet aangepakt zijn. Zodra er gescheiden bevolkingsgroepen zijn waarbij de ene groep onder veel slechtere levensomstandigheden leeft dan de andere, is er een voedingsbodem voor oorlog. Als in een land persvrijheid en minderheden worden onderdrukt en binnenlandse moeilijkheden aan buitenlandse politici worden verweten, dreigt een oorlog. Al zulke ontwikkelingen bedreigen een duurzame samenleving. En het kon wel eens moeilijker blijken om in een snel veranderende wereld de nodige rust en vrede te bereiken en bewaren dan om een gezonde natuur te realiseren. Toch hebben we in West-Europa in de laatste 70 jaar kunnen zien dat zo'n vreedzame samenleving mogelijk is. Dat sterkt het geloof dat het kan voortduren en dat het ook elders kan.

Op grond van ervaringen geloof ik er vast in dat ook hier het geheel meer is dan de som van de delen mits die delen zich organisch samenvoegen: doordat we een goed functionerende natie vormen, is in Nederland iedereen beter af dan hij geweest zou zijn als hij op zichzelf aangewezen zou zijn. Geen wonder dat mensen elders in de wereld graag in het Westen willen wonen en proberen zich hier als vluchteling te vestigen. Er worden veel overdreven angstverhalen verspreid over de gevolgen van de huidige instroom, maar het is duidelijk dat een massale volksverhuizing die goed functionerende samenlevingen zou ontwrichten. De enige werkelijke oplossing is dat de *global village* zelf ook een organische samenleving wordt waar iedereen zich thuis kan voelen, gerespecteerd wordt en zich overeenkomstig zijn mogelijkheden kan ontwikkelen en bijdragen. Dat is wat ik me voorstel bij die 'menswaardige wereld' uit de leus van het Apostolisch Genootschap: 'in liefde werken aan een menswaardige wereld'. Dit is geen vrije keuze, maar een bittere noodzaak.

De Franse filosoof Bernard Stiegler heeft de hedendaagse problematiek als volgt geanalyseerd:²⁶

"De oorzaak van onze ziekte en die van onze planeet is onze economie, die is gebaseerd op ongeremde consumptie. (...) Wij voegen ons naar de wetten van de marketing. Eigenlijk willen we niet onophoudelijk nieuwe gadgets. Waar wij echt naar verlangen is het behoud van de sociale structuur waarin we zijn opgegroeid. Zekerheid. Veiligheid. Maar die worden ons door het hedendaagse kapitalisme ontzegd. Natuurlijk zijn smartphones en de talloze apps handig en helpen ze ons vooruit, maar ze verstoren ook onze relaties. Techniek is nooit zomaar goed of slecht, ze is als een medicijn: ze werkt goed tenzij je er een overdosis van neemt, dan kun je er ziek van worden. Dat is wat vandaag gebeurt."

"Veertig procent van de Franse fundamentalisten was aanvankelijk geen moslim. Ze zijn het pas nadien geworden. Wat de opkomst van het fundamentalisme vooral aantoon, is dat de jeugd niet zonder idealen kan. IS heeft goed begrepen dat in de Europese voorsteden honderdduizenden jongeren in wanhopige omstandigheden zitten te wachten op iemand die hun een ideaal geeft, hoe moorddadig dit ook moge zijn. (...) De jeugdwerkloosheid ligt in Frankrijk rond 25 procent. In veel voorsteden is het 50 procent en er zijn prognoses dat het over tien jaar is opgelopen tot 80 procent. Om daar iets aan te doen is herverdeling van rijkdom nodig. (...)

Ondanks dit alles is Europa nog steeds de rijkste regio van de wereld. We hebben geld en mensen, maar geen project. Laat Europa terugkeren naar waar het goed in was: ideeën creëren en uitvoeren.

Het Apostolisch Genootschap stelt zich als doel om in liefde aan zo'n wereld, een duurzame samenleving, te werken. Die liefde is de kern van een duurzame samenleving. De geschiedenis heeft geleerd dat in landen waar mensen uit zichzelf bijdragen aan het geheel het beter doen dan landen waarin dat door een dictator wordt afgedwongen. In liefde werken is dus een overlevingsstrategie. Op de korte termijn kan een dictator wellicht successen boeken, zeker als hij erin slaagt om zijn volk ervan te overtuigen dat de tegenstander er op uit is het land aan te vallen. Het is gemakkelijker om onrust te zaaien en zaken af te breken dan om rust te brengen en zaken op te bouwen. Uiteindelijk werkt het onrust zaaien en afbreken echter niet.

Ik vraag me af hoe effectief het Apostolisch Genootschap aan dit ideaal werkt. Het genootschap is erg in zichzelf gekeerd. Er wordt wel naar buiten getreden. Aanvankelijk was de communicatie er vooral op gericht de aandacht op zichzelf te vestigen ('naamsbekendheid') en het eigen ledental te vergroten ('groei'). Recentelijk is voor een andere koers gekozen, waarbij er een merkwaardig contrast is tussen de moderne, humanistische externe presentatie (radiospotjes, blad Vandaag) en de klassieke, kerkse vorm van de eredienst. Ik denk dat het belangrijk is een herkenbaar, consistent beleid te voeren.

---

²⁶ Interview van Marnix Verplancke met Bernard Stiegler, Trouw, 6 augustus 2016.

Wat heeft het genootschap te bieden? Een collectie mooie, goed onderhouden gebouwen. Een gedachtegoed dat slecht uitgewerkt is, maar gericht is op verbetering van de hedendaagse samenleving. Een allengs kleiner en gemiddeld ouder wordende groep leden die bereid is tot het in praktijk brengen van dat gedachtegoed. Een gezonde financiële situatie. Bij het uitzetten van een strategie zal van deze sterke punten en het nagestreefde doel moeten worden uitgegaan.

Uitgaande van het doel zal een visie moeten worden geformuleerd die voor iedereen begrijpelijk is (dus niet intern gericht) en veel mensen aanspreekt. Ik denk dat de Van Oosbreestichting, en met name haar commissie Zingeving daarbij een belangrijke rol kan spelen. Daarna zal contact moeten worden gelegd met organisaties, nationaal en internationaal, die hetzelfde doel nastreven. Bekeken zal moeten worden in hoeverre er samengewerkt kan worden. Het Apostolisch Genootschap alleen zal niet in staat zijn om de nodige invloed uit te oefenen op bijv. regeringsleiders en nationale en internationale organisaties.

Het mooie is dat iedereen die dat wil op zijn manier kan bijdragen aan het realiseren van het doel. Daarvoor is het wel nodig dat mensen geestelijk gevoed en geïnspireerd worden. Dat is niet alleen een zaak van kennis vergaren en vaardigheden ontwikkelen, maar ook van elkaar bezielen en inspireren. Daartoe zijn verschillende vormen nodig, omdat mensen uiteenlopende behoeften en mogelijkheden hebben. Naast de huidige erediensten zouden er samenkomsten moeten komen met een lagere frequentie, professioneel voorbereid, en aansprekend voor een jonger, breder publiek. Er zouden naar behoefte gespreksgroepen en werkgroepen gevormd kunnen worden, intern en extern. Daar bieden onze gebouwen de mogelijkheden voor. Dit alles gedragen door een overtuiging die voortbouwt op de kern van ons geloof dat in vele oude liederen, waarvan er nog enkele over zijn, wordt bezongen. Hier is een variant die past bij mijn visie.

Mijn geloof

*Trots het lijden door de tijden en het donker van de nacht
Ongeschokt is mijn vertrouwen in Gods werking en zijn macht.*

*Ik geloof in de ontwikkeling van het godsgevoel op aard
dan groeit ook een samenleving, door duurzaamheid meer waard.*

*Daarop bouw ik vol vertrouwen, onvoorwaardelijk, in mijn kracht,
mijn geloof ligt vast verankerd in de wond're Levensmacht.*

*Ook al moet de mens soms leven in het donker van de nacht,
Ongeschokt is mijn vertrouwen in Gods werking en zijn macht.*

Conclusies en adviezen (strikt persoonlijk)

Belangrijk vind ik dat het Apostolisch Genootschap een consistent beleid voert gebaseerd op een heldere, aansprekende doelstelling en visie.

Ik denk aan een visie die niet van een heilig boek uitgaat, maar van het samenleven zelf. Het laat de leden vrij daar zelf desgewenst voorstellingen bij te maken. Daarbij hebben ze de apostel als richtpunt. Doel is te streven naar een duurzame samenleving waarbij alle mensen zich gerespecteerd voelen, de gelegenheid krijgen om zich te ontplooiën en gestimuleerd worden met hun talenten aan de samenleving bij te dragen. Het religieuze schuilt in het zich verbonden voelen met en deel voelen van het universum, de mensheid, de natuur, geschiedenis, heden en toekomst. Door een juist gebruik van mogelijkheden te maken wordt meerwaarde gecreëerd.

Werken aan een duurzame samenleving sluit aan bij een onderwerp dat vooral bij jongere generaties in de belangstelling staat en de noodzakelijke verbreding van duurzaamheid naar menselijke verhoudingen is gemakkelijk uit te leggen.

Gebruik het woord God liever niet voor iets dat van mensen afhankelijk is. Spreek bij mensen over godsgevoel, Gods geest, godsbesef, religieus bewustzijn, religieus beleven, enz., afhankelijk van de context.

De grote nadruk op liefde dient verbreed te worden naar aandacht voor alle krachten in het leven en hoe deze in te passen en te combineren.

Besteed bij verzorging goede aandacht aan de beïnvloeding van het onbewuste. Dat betreft niet alleen de muziek, maar ook de rituelen, de (aan)kleding, de toon waarop gesproken wordt, de houding, e.d.

Voor uitvoering van een dergelijke verbreding van de aandacht is het noodzakelijk dat het bestuur en de kring van districtsvoorgangers professionele steun krijgen van mensen die de nodige kennis en ervaring hebben. Het werken met vrijwillige verzorgers kan alleen succesvol zijn als ze gesteund worden door een breed palet van deskundigen die doel en visie van het Apostolisch Genootschap onderschrijven en door vrijwilligers die bereid zijn zich daarnaar te richten en daarvoor zich in te zetten. Er dient aandacht te zijn voor opbouw, functioneren en afbouw, waarbij de projecten door functionele samenwerking meerwaarde creëren en bij afbouw waardevolle onderdelen recyclen.

Het is belangrijk goed te communiceren, ook over wat mensen van het Apostolisch Genootschap kunnen verwachten. Het gaat niet om toezeggingen, maar om voornemens, helder en zakelijk. Door goed inzicht te geven in waar de leiding mee bezig is, worden verwachtingen bijgesteld naar reëlere uitkomsten en ontstaat meer begrip en betrokkenheid.

Het is mijn overtuiging dat het Apostolisch Genootschap alleen zal kunnen blijven functioneren als het met een heldere visie komt op de wereld en zingeving aan het leven daarin. Een visie die door geschikte werkvormen tot inspiratie en praktische levenswijsheid leidt. Dan wordt het een organisatie die praktisch en zichtbaar bijdraagt aan die duurzame wereld en zo herkenbaar wordt.

Ik hoop met dit artikel enkele bouwstenen te hebben bijgedragen aan zo'n nieuwe visie. Ik denk dat het belangrijk is dat in het Apostolisch Genootschap:

- een helder godsbegrip wordt gebruikt,
- dat het de liefde niet als oplossing voor alle problemen presenteert, maar de liefde haar belangrijke plaats geeft in het geheel van de menselijke omstandigheden en mogelijkheden,
- duidelijk is in wat het beleid van het genootschap is zodat er geen onnodige teleurstellingen bij de leden ontstaan, omdat ze verkeerde verwachtingen hadden,
- en dat dit beleid effectief zal zijn door helderheid van de doelstelling en samenwerking met anderen die verwante doelstellingen hebben.

Bijlage 1. Wiskundig model 1: Rationale en reële getallen

De getallen $-3, -2, -1, 0, 1, 2, 3, \dots$ worden *gehele getallen* genoemd. *Breuken* of *rationale getallen* zijn quotiënten van twee gehele getallen, de laatste ongelijk aan 0. Bijvoorbeeld $5, 1/2$ en $-2/3$. Pythagoras die 500 jaar v.C. een filosofische school leidde, was waarschijnlijk de eerste die logisch wiskundige stellingen afleidde. Het verhaal gaat dat, toen een leerling ontdekte dat de lange zijde van een gelijkzijdige rechthoekige driehoek met korte zijden gelijk aan 1, wij noemen die lengte de wortel uit 2, geen breuk is, hij monddood gemaakt werd, omdat dit niet paste in het harmonische wereldbeeld van Pythagoras. In de wereldvisie van Pythagoras pasten geen irrationale getallen. Later werden door wiskundigen veel meer getallen ontdekt (gedefinieerd) die geen breuk zijn, zoals de oppervlakte van een cirkel met straal 1, wat met π wordt aangeduid.

In de Bijbel wordt ergens²⁷ de benadering 3 voor π genoemd. Welbekend is dat π dicht bij $3,14 = 314/100$ en bij $22/7$ ligt²⁸. Het ligt nog dichter bij $355/113$. Je kunt er met breuken willekeurig dichtbij komen, zonder het ooit te bereiken. Zulke getallen die willekeurig dicht door breuken benaderd kunnen worden heten *reële getallen*. Andersom is elk reëel getal willekeurig dicht door breuken te benaderen. Een model van de reële getallen is een meetlat die aan beide kanten oneindig ver doorloopt. Je kunt er over twisten of reële getallen bestaan, of ze wel realistisch zijn, maar eigenschappen van gehele getallen en breuken zijn vaak gemakkelijker te bewijzen met behulp van de theorie van reële getallen dan wanneer je binnen de rationale getallen blijft. Dat komt omdat de reële getallen geen gaten meer hebben: Getallen die willekeurig dicht benaderd kunnen worden door reële getallen zijn zelf ook reëel. Het blijkt dat er veel meer reële getallen zijn dan rationale getallen. Je kunt de rationale getallen aftellen, ze zijn '(af)telbaar', maar de reële getallen zijn ontelbaar, we noemen ze *overaftelbaar*. Vrijwel alle reële getallen zijn niet rationaal; als je een willekeurig reëel getal kiest, is de kans 0 dat het een breuk is.

Ik vind hier een mooie analogie met het dagelijks leven. Reële situaties zijn heel complex. De werkelijkheid is veel te complex voor een mens om te bevatten en gelukkig hoeft dat ook niet. Ondanks het feit dat computers ongelofelijk ingewikkelde berekeningen kunnen uitvoeren, werken ze met eindige rijtjes van nullen en enen. Zo kunnen wij mensen in onze gedachten en communicatie alleen maar werken met eindige rijtjes letters, cijfers en lettertekens. Gedachten zijn vergelijkbaar met breuken. Hun aantal is aftelbaar. Net zo min als computers in staat zijn om alle reële getallen te representeren, is de menselijke geest in staat om levenssituaties te representeren.

Je kunt wel elke levenssituatie benaderen met een model, maar omvatten kun je haar niet. De perfecte cirkel bestaat niet in het echt, alleen in onze gedachten. Maar als we niet met cirkels hadden kunnen rekenen, was er nooit een auto of vliegtuig geweest. Het eenvoudige model van een cirkel helpt ons om met de realiteit om te gaan.

Zo kun je ook vele verhalen, gelijkenissen en gedichten als benaderende modellen van de werkelijkheid beschouwen. De parabel van de barmhartige Samaritaan heeft nooit echt plaatsgevonden, maar we herkennen het direct door onze kennis van werkelijke situaties. De gelijkenis modelleert de werkelijkheid. Dat gebeurt ook in de kunst. Zo zijn veel gedichten verdichtingen van de werkelijkheid. Sommige schilderijen van Hieronymus Bosch en Lucas van Leyden zijn een model van de hemel en hel zoals zij deze zich voorstelden.

De werkelijkheid overstijgt (transcendeert) ons denken, want ze is te complex om te bevatten, maar het modelleren helpt ons om erover na te denken, erover te communiceren en in ons leven efficiënt en creatief met de realiteit om te gaan.

---

²⁷ 1 Kon. 7:23.

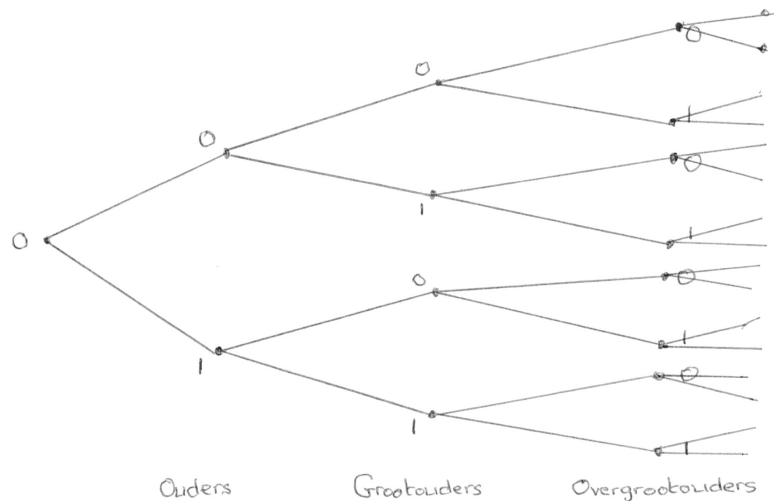
²⁸ $\pi=3,141592654; 22/7=3,142857143; 355/113=3,14159292$, alle afgerond in 9 decimalen achter de komma.

Er zijn veel discussies of de waarheid bestaat. Ik denk dat we de werkelijkheid niet kunnen omvatten. Waarheid heeft betrekking op modellen. In de wiskunde en logica kun je met zekerheid beweren dat iets waar is. Dat betekent niet dat 'dus' elke mening over de werkelijkheid evenveel waard is. De ene modelbenadering van de werkelijkheid is veel beter dan de andere. Ik kom dus tot een variant van de opvatting van Plato: De werkelijkheid is om ons heen en in ons, en elk mens neemt een vereenvoudigd beeld van die werkelijkheid waar.

Bijlage 2. Stromenbomen

Wij kennen *De Stroom* als apostolisch magazine, alsof er maar één stroom is, maar in de wiskunde kennen we *streams* wat ik vertaal met het meervoud stromen. Het zijn boomstructuren die één uitgangspunt hebben en daaruit vertakken waarbij de takken soms ophouden, soms maar één vervolg hebben en soms verder vertakken.

Stel u getallenrijen voor bestaande uit nullen en enen beginnend met een 0. Een *patroon* is een stukje opeenvolgende getallen van zo'n rij. Beschouw eerst het voorbeeld van de stamboom van een vrouw. Die ziet er vaak zo uit (0 = vrouw, 1 = man).

Figuur 1. Een stamboom

Je kunt ook de andere kant op een stamboom vormen. Hier is een boom van de nakomelingen van mijn vrouw.

het ook in de natuur en de maatschappij. Je hebt te maken met zeer complexe structuren bijv. in de plantenwereld of de sterrenhemel. De natuurwetenschappers trachten de onderliggende wetten (regels) te ontdekken. Nog veel ingewikkelder is het vaak in de sociologie en economie. Er zijn facetten waar nog wetenschappelijke methoden toepasbaar zijn, maar meestal is de werkelijkheid daarvoor te complex. De mens heeft dan andere methoden tot zijn beschikking, intuïtie en gevoel. Ook zo proberen we onderliggende structuren te herkennen.

Voor mij is de stromenboom een simpel model om te schetsen hoe het gaat in een mensenleven. Je begint links, bij de geboorte, en gaat in de tijd telkens een stap naar rechts. Soms houdt je stroom op (en ga je dood), soms is er maar één manier om verder te gaan, soms sta je voor een keuze die je moet maken en ga je of verder met een 0 of verder met een 1. Zo loop je in je leven op een manier van links naar rechts door jouw stromenboom waar er talrijke andere stromen (keuzes) mogelijk waren geweest. Natuurlijk is het echte leven nog veel ingewikkelder; soms moet je uit veel meer dan twee mogelijkheden kiezen, ook is de tijd niet zo netjes in stappen ingedeeld. Maar als model vind ik het bruikbaar. Het geeft aan dat veel, maar lang niet alles mogelijk is op grond van regels waar je je aan te houden hebt. Naarmate je ouder wordt, dat wil zeggen verder naar rechts komt, gebeurt het minder vaak dat je kunt kiezen, net als in Figuur 3. Levenskunst is het kennen van de mogelijkheden en beperkingen (kennen van de regels en daarmee van de mogelijke keuzes en hun consequenties).

Nu doen we hetzelfde niet voor een mens, maar voor de hele mensheid. Neem de oervader en oermoeder als uitgangspunt. Nu ontstaat er een vertakking als een mens in de wereld voor een keuze staat en bepaalt zijn keuze langs welke tak de wereld verder gaat. Zo ontstaat een heel ingewikkelde boom waarbij er maar één route door de keuzeboom gerealiseerd wordt. Wat is nu de essentie van dit geheel? Wat zijn de regels die bepalen wat wel en wat niet mogelijk was geweest, als we alleen maar één route (onze geschiedenis) enigszins kennen? Uitgangspunt van de natuurwetenschappen is dat de onderliggende regels (natuurwetten) niet veranderen; die zijn dezelfde als een miljard jaar geleden en zullen over een miljard jaar nog hetzelfde zijn. Ik zal deze boom de almachtige god of kortweg de Almacht noemen. Deze god is niet de god van 'God in alles en in allen', maar van 'alles en allen in God': alles wat we kennen (de gerealiseerde route) is een stroom (route) in een gigantische boom (God). Dit idee gaat terug tot de Griekse oudheid en ook Spinoza schreef over een dergelijk godsbegrip.²⁹

---

²⁹ Spinoza onderscheidde 'natura naturans' wat ik vrij vertaal als het 'wezen van de natuur' en 'natura naturata' wat ik vrij vertaal als 'gerealiseerde natuur'. Het tweede is dan het pad van links naar rechts in de stromenboom dat in de loop van de tijd gevolgd is, het eerste betreft de regels die de structuur van de stromenboom bepalen. Voor hem was God gelijk aan natura naturans.

Bijlage 3. Het voorkomen van 'God', 'Apostel' en 'liefde' in liedteksten.

Ik heb in verschillende liederenbundels die ik heb het voorkomen van de woorden 'God', 'Apostel', 'liefde' en 'Jezus', ook in samenstellingen, vergeleken. De percentages geven aan in hoeveel liederen het betreffende woord voorkomt. Wanneer duidelijk sprake was van een synoniem, heb ik dat meegeteld. Voor God was dat Heer, Vader en Heiland, voor Apostel was dat Leidsman, Christus en Gezalfde, bij liefde heb ik geen synoniemen meegenomen en bij Jezus een enkele keer Gods zoon. De tellingen zijn soms arbitrair: met Heer en Heiland wordt ook wel Jezus bedoeld, Christus kan zowel op Apostel als op Jezus slaan. Niettemin geven onderstaande percentages naar mijn overtuiging een goede indruk van de ontwikkelingen.

Bundel	Aantal liederen	God	Apostel	Liefde	Jezus
Gezangboek HAZG, 1933	200	93%	54%	37%	46%
Koorliederen ApGen, 1973	123	95%	76%	32%	-
Koorliederen ApGen, 1984	134	92%	72%	31%	-
Koorliederen ApGen, 2010	91	67%	13%	57%	-
Koorliederen ApGen, 2016	68	43%	1%	57%	-

Hierbij merk ik op dat tot en met de koorbundel 1984 liefde vooral gebruikt wordt als liefde van God, Jezus of de Apostel voor de zanger en soms als liefde van de zanger voor God, Jezus of de Apostel. Pas na 1984 komt het vaak voor dat liefde voor de medemens bedoeld wordt.

Uit het volgende blijkt nog sterker dat het gebruik van het woord Heer of God (los of in samenstellingen) sterk afneemt. Dat betekent overigens niet dat de liederen minder religieus hoeven te zijn. Het wordt vaak meer impliciet verwoord.

Met oude melodie bedoel ik dat een lied met dezelfde melodie in de koorbundel ApGen, 1984 voorkomt; met nieuwe melodie bedoel ik dat dit niet het geval is.

Teksten van de cd's 1-3 van 'Klanken die het hart raken' (2010):

Oude melodie: Heer of God komt in 92% van de liederen voor. (Heer in 8%.)
(72 liederen)
Nieuwe melodie: Heer komt niet voor, God komt in 41% van de liederen voor.
(27 liederen)

Teksten van de cd 4 van 'Klanken die het hart raken' (2016):

Oude melodie: Heer komt niet voor, God komt in 67% van de liederen voor.
(3 liederen)
Nieuwe melodie: Heer komt niet voor, God komt in 6% van de liederen voor.
(34 liederen)

© Rob Tijdeman
E-mail: Tijdeman@ziggo.nl

Rob Tijdeman is emeritus hoogleraar aan de Universiteit Leiden en lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Hij vervulde verschillende functies in het Apostolisch Genootschap waaronder die van voorganger. Hij is voorzitter van de Van Oosbreestichting en van de commissie Zingeving van die stichting. Verder is hij de centrale redacteur van de rubriek Verdieping.